

Валентина КРЕМЕНТУЛО

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова

ГРЮНВАЛЬДСЬКА БИТВА В ІСТОРІЇ ТА ЛІТЕРАТУРІ (ДО 400-РІЧЧЯ ГРЮНВАЛЬДСЬКОЇ БИТВИ)

У статті зіставляються історичні факти, пов'язані з Грюнвальдською битвою, що послабила вплив ордену хрестоносців на тогочасну польсько-литовську державу, та образ битви, породжений уявою відомого історика Яна Длугоша. Авторка аналізує літературні якості твору-хроніки Длугоша «Грюнвальдська битва».

Ключові слова: битва, хроніка, хрестоносці, патріотизм, гуманізм.

The article deals with a comparison of historical facts concerned with the Battle of Grunwald, which weakened influence of the order of crusaders on of that time Polish-Lithuanian state, and the image of a battle, descendant from imagination of the known historian Jan Długosz. The author analyses the literary qualities of work-chronicle »Bitwa Grunwaldzka« by Jan Długosz.

Key words: battle, chronicle, crusaders, patriotism, humanism.

W artykule zestawione są fakty historyczne, związane z Bitwą Grunwaldzką, która doprowadziła do osłabienia wpływu zakonu Krzyżaków na ówczesne państwo polsko-litewskie, oraz obraz bitwy, stworzony przez wyobraźnię historyka Jana Długosza. Autorka analizuje wartość literacką utworu-kroniki Długosza »Bitwa Grunwaldzka«.

Słowa kluczowe: bitwa, kronika, Krzyżacy, patriotyzm, humanizm.

Книга польського історика Яна Длугаша «Грюнвальдська битва» посідає особливе місце в польській і всій слов'янській літературі не лише тому, що в ній з великою силою звучать вічні гуманістичні ідеї боротьби добра зі злом, ідеї боротьби за свободу. У цій книзі зображена битва проти Тевтонського ордену хрестоносців, в якій проявили високу мужність, героїзм та патріотизм поляки, литовці, білоруси, русини (українці), росіяни, чехи та інші народи. Адже у XIV ст. в Литовське князівство входила численна кількість російських, українських та білоруських земель. То ж коли польський король Ягайло оголосив війну Тевтонському ордену хрестоносців, до пруських кордонів рушили загони з Полоцька, Смоленська, Новгород, а також із Брянська, Києва, Новгород-Сіверська та Володимира-Волинського. Отже, українці можуть пишатися тим, що їх предки 15 липня 1410 року взяли участь у вирішальній події – знаменитій битві під Грюнвальдом і назавжди ослабили армію хрестоносців.

Протягом усього свого існування хрестоносці загрожували слов'янам. Прикриваючись релігійними лозунгами на кшталт «звільнення гроба Господня з-під влади невірних», хрестоносці за підтримки католицької

церкви здійснювали грабіжницькі, агресивні війни, маючи на меті повне поневолення і знищення слов'ян. Щоб дати належну відсіч ворогам, Польща і Велике Литовське князівство у 1385 році укладають угоду (Кревську унію), що відіграло колосальну роль для подальшого розгрому псів-лицарів під Грюнвальдом. Хрестоносці вирішують розбити цей союз, адже після укладення Кревської унії, що сприяло розповсюдженню католицизму у Литві, у хрестоносців не стало більше приводу для нападу на Литву, і вони позбавлялися підтримки Європи. Орден діє підступно і жорстоко, зводячи наклепи на Вітовта, намісника польського короля, перед папою – нібито Вітовт перешкоджає розповсюдженню християнства у Литві й особливо в Жмуді. Тим часом у 1398 році на литовсько-орденському з'їзді Орден проголошує Вітовта королем Русі й Литви, вимагаючи за цю підтримку Жмудь. Так Жмудь (Жемайте) потрапила в залежність від Ордену. І справа тут не в релігії. Хрестоносцям це було потрібно, щоб ще більше розширити свої володіння і утворити єдину німецьку (більшість членів ордену розмовляли німецькою мовою) державу від кордонів Помор'я до Фінської затоки.

Жмудини звернулися до всіх можновладців Європи з листом: «Вислухайте нас, пригнічених і змучених, – говорилося в цьому зверненні. – Орден не шукає душ наших для Бога, він шукає душ наших для себе, він довів нас до того, що ми змушені або жебракувати, або чинити розбої, щоб було за що жити». Не знайшовши підтримки у володарів Європи, жмудини повстали самі. Боротьба між Литвою і Ордену у 1401–1403 рр. не принесла звільнення жмудинам. Але в 1409 р. героїчні жемайти знову повстали проти Ордену. В цій боротьбі Вітовт був на боці Жмуді. Гросмейстер Ордену Ульріх фон-Юнінген, розлючений діями Вітовта і звісткою, що Польща в разі війни Ордену з Литвою буде підтримувати Литву, оголошує 6 серпня 1409 р. війну Польщі. Так розпочалася «Велика війна» Польщі й Литви з Ордену, що закінчилася Грюнвальдською битвою.

Детальні відомості про Грюнвальдську битву вперше дав польський історик Ян Длугош (1415-1480) у своїй книзі «Грюнвальдська битва».

Світогляд Я.Длугоша був середньовічним. Живучи в епоху Середньовіччя, він не міг піднятися над пануючими тоді поняттями. Ян Длугош був переконаний, що увесь хід історичних подій – то справа Божої справедливості, що керує світом, і що духовна влада, тобто церква, вище від світської влади. Але разом з тим гуманізм раннього Відродження теж був йому близький. Я.Длугош був палким патріотом своєї вітчизни, вірним її сином, гуманною людиною і громадянином. Тому, незважаючи на свої помилки, міг так натхненно і піднесено написати книгу заперечення несправедливих війн і утвердження вселюдських ідеалів боротьби за мир і справедливість. Походив Ян Длугош із

середньозаможної шляхетської сім'ї. Він був одним із дванадцяти синів, і лише один із дванадцяти братів одержав освіту.

Для написання своєї історичної праці про Грюнвальдську битву Я.Длугош використав дуже широкий і багатий матеріал. Він вивчив не тільки польські джерела про Грюнвальдську битву: хроніки, каталоги єпископів, життя святих, а й іноземні – німецькі, російські, литовські, чеські, угорські. Він спеціально вивчає німецьку мову, щоб читати матеріали хрестоносців про Грюнвальдську битву, вивчає російську мову, щоб читати російські літописи. Він вміло використовує цей документальний матеріал і до всього прагне ставитися критично, щоб книга його була більш правдивою. Я.Длугош мав можливість одержувати відомості від учасників, які могли дати найбільш достовірну інформацію.

Ян Длугош сам добре усвідомлював значення своєї творчості, своїх творів, зокрема «Грюнвальдської битви». В передмові до своєї «Історії Польщі» («Грюнвальдська битва» – це одинадцята книга із його дванадцяти книг «Історії») історик говорить про те, що спонукало його до написання цього великого складного твору: «Роблю це не через віру в свої сили і здібності, тому що вони слабкі, сумнівні й недостатні для такого великого твору, в якому красномовно могли б бути описані й достойно прославлені знамениті діла і переваги славетних воїнів, а тому, що вболіваю, що так багато шляхетних і гідних бути широко відомими подій гине в забутті».

«Грюнвальдська битва» Я.Длугоша – це не хроніка в звичайному розумінні цього слова, це і літературний твір. Щоправда, мова творів Длугоша сприймається нелегко. У нього дуже довгі періоди, обтяжені різними вставками, що ускладнює розуміння тексту. Ян Длугош брав за взірць твори Тіта Лівія, хоч за часів Длугоша латина була у багатьох письменників більш досконалою. Проте «Грюнвальдська битва» Я.Длугоша читається з великим інтересом, захоплює своїм своєрідним ліризмом. Перед нами не просто оповідач, а людина, яка переживає всі описувані події, часом висловлює і своє ставлення до них. Так, наприклад, описуючи, як страждали смагіти від міжусобної ворожнечі й заздрощів, честолюбства і прагнення до влади литовських князів, з одного боку, і користюлюбства тевтонських хрестоносців, з другого, Длугош говорить: «...А до князя Олександра і його військ смагіти волали з лісів з жалібними молитвами і плачем, щоб той не допустив їх відокремлення від свого князівства і литовців, з якими вони склали одне плем'я і єдиний народ як за тотожністю мови, так і за спорідненістю звичаїв ..., оскільки, говорили вони, будучи його власними і вірними підданими і друзями, вони ні в якому разі не хочуть підкоритися тевтонським хрестоносцям, і наражатися й надалі на спустошення і пригнічення з їх боку». І це почуття тривоги за людську долю, що хапає за

душу, коли читаєш про смагітів, людей, які втрачають усе – і ґрунт під ногами, і духовну основу, проходить через увесь твір. Така доля чекає усі землі, що їх під виглядом боротьби з поганською вірою завойовують хрестоносці Тевтонського ордена – Добжинську, Донбровно та інші.

Зовсім інша мета була у короля Ягайло (його християнське ім'я – Владислав), який після одруження на польській королеві Ядвізі й укладення унії отримав титул польського короля. Головна мета короля Владислава – продовжити шляхетні справи свого попередника князя Міндовга, який ще в XIII ст. розпочав об'єднання литовських земель для боротьби з агресором. Здійснити це було дуже непросто, коли врахувати звичаї суворих північних племен, описаних Длугошем. І стає зрозумілим, чому Ягайло разом з невеликим польським військом їде в Литву, щоб розповсюдити католицьку віру. Інакше не досягти миру і не захистити свій народ. Треба просвітити народ: спочатку – дух, а потім – хліб. Недаремно Длугош називає короля Владислава просвітителем.

Зовсім відмінний глава хрестоносців магістр Пруссії Ульріх фон Юнінген. Думка лише про власну користь, «дух несамовитий і гордий», далекий від прагнення залагодити справу мирним шляхом, штовхає магістра на несправедливу і жорстоку війну. Вражає витримка короля Владислава, його прагнення будь-якою ціною утримати мир, бути справедливим, чесним і, якщо вже немає ніякого виходу, розпочати війну, бо зі злом і знущанням миритися неможливо.

Віра в Бога має велике значення в житті короля. Це вона допомогла йому і його війську виграти битву, як уважає Длугош. Хоч читач знає, що справа не тільки і не стільки в цьому, а в силі духу польсько-литовсько-російського війська, у впевненості у необхідності боротьби за вітчизну, у впевненості, що війна ця справедлива.

Привертає увагу промова єпископа Якова Плоцького про війну справедливу і несправедливу. Це думки самого Длугоша. А молитва короля Владислава, яку він виголошує перед походом! Разом з ним виголошує цю молитву і Ян Длугош, разом зі своїм героєм переймається тим, що буде пролито невинну християнську кров, але інакше вчинити неможливо, адже треба захистити поляків від бід, захистити вітчизну. Ця молитва короля, як й інші молитви, написана з великою художньою силою, стільки щирого почуття в неї вкладено. Написана вона у формі звернення і прохання до Бога.

Ідеї розвінчання жорстокості, поневолення людей, проголошені польським істориком Я.Длугошем, а також ідея виховання в душі віри у Бога, християнського смирення, морального удосконалення, близькі таким видатним українським мислителям XVI-XVII ст., як, наприклад,

---

філософу і письменнику Івану Вишенському, поету Лазарю Барановичу, який писав польською і староукраїнською мовами, та іншим українським діячам культури.

Польський історик доходить висновку, що жорстокість і зневага до релігії йдуть поруч і між собою пов'язані. Жорстокості й нелюдськості до мирного населення не можна прощати навіть на завойованій ворогом землі. І хоч Я.Длугош безпосередньо не висловлює свого ставлення до цих страшних вчинків, які траплялися, але в самих описах відчутне суворе засудження, обурення та жах, і можна почути голос Я.Длугоша: «Зупиніться! Що ви робите. Адже це невинні жінки та діти. Адже це не по-людськи!». Яскравим прикладом може служити розповідь історика про селище Бендзино, яким заволоділи магістр Пруссії і хрестоносці. Литовці й татари спустошили цю область як ворожу, з варварською жорстокістю, вбиваючи не лише молодь, а й немовлят. «Прибігали до обозу матері цих убитих дітей з плачем і розпущеним волоссям, голосно вимовляли скарги перед королівським наметом і були в розпачі від своєї втрати». Звичайно, король Владислав і князь Литви Вітовт Олександр, зібравши усіх до намету, наказали (і це було правильно, – підкреслює Я.Длугош) звільнити всіх полонених і назначити смертну кару після повторення таких жорстокостей.

Які б складні проблеми не піднімав Ян Длугош, в якій би ролі він не виступав, чи то в ролі просто літописця, чи в ролі проповідника, в ролі судді, мораліста, філософа, адепта католицької релігії тощо, перед нами перш за все палкий патріот своєї вітчизни, який хоче бачити свою країну вільною і щасливою. Це особливо відчутно в сценах, де зображені поляки, а точніше, польські воїни. Так, наприклад, Ян Длугош описує, як польські лицарі, що в цей час служили у короля римлян та Угорщини Сигізмунда, довідавшись, що їх король Владислав розпочав війну проти хрестоносців, і що між польським королем та королем Сигізмундом виникла незгода, залишили все добро і замки, отримані від Сигізмунда, зневажили його дарами та щедрими обіцянками і прибули до короля Владислава, щоб послужити вітчизні вірою і правдою.

У книзі багато красномовних сцен. Майже зримо описано як поляки взяли місто Донбровно. Здається, що Длугош на власні очі бачив цей штурм. Це місто було укріплено не лише високими і товстими стінами, баштами, оточене колючим дротом, а й за своїм місцезнаходженням було сильним, бо значну частину його омивало озеро, а навколо були болота та ручаї, так що до нього був лише один підступ, і той вузький та тісний і закритий глибоким ровом.

Скільки мужності й відваги, сміливості й сили духу, незвичайного героїзму потрібно було, щоб відважитися на штурм такого міста! Зверху із

стін сторожа біла з гармат, кидала каміння, але польські лицарі кинулися в озеро, досягнувши стін, одні з допомогою підкопів і проломів, інші, використовуючи приставні драбини, намагалися потрапити в місто. Картина взяття міста Донбровно вражає ще й тим, що описана об'єктивно, в деталях. І не дивно, що король був проти цього штурму, боячись, щоб військо не зазнало поразки і не було ослаблено перед наступною битвою, але польська молодь, незважаючи на королівську заборону, ринулася на штурм, і місто було взято. Святе почуття захисту своєї батьківщини і свого народу від варварів дало полякам сили здійснити цей подвиг.

Особливе місце в «Грюнвальдській битві» займають легенди, що склалися в період і після закінчення Грюнвальдської битви. І якщо окремі з них Длугош наводить як легенди, висловлюючи сумніви в їх правдивості, то інші він наводить як такі, що в них можна не сумніватися, ніби це було насправді. Зрозуміло, що вони мають, як правило, релігійний характер, адже Длугош сам був дуже релігійною людиною.

У сучасного читача може викликати подив, що король Владислав навіть у день битви приділяє велику увагу і відводить багато часу молитві, тим більше, що він наділений і відважністю, і хоробрістю, і мудрістю. Але справа Божа для нього вище від воєнної. Він ніколи не починав жодної важливої справи без молитви. В той час як хрестоносці не думали про Бога і не здійснювали богослужіння. І це теж мало чи не найважливіше значення для подальших подій. Важливо те, що Длугош дуже цінує ці легенди, ставиться до них з великою любов'ю, бо в них своя, вища правда. У цих легендах одна й та сама думка, що проходить через усю книгу: **героїчна битва поляків, литовців, росіян, русинів-українців та інших слов'янських народів за незалежність – справедлива.**

Польському королю сприяв навіть вітер, в той час як обличчя і очі ворогів запорошувались пилюкою і курявою. Таке тлумачення подій не дивне для історика XVI століття. І можна гадати, що віра в Бога багато значила для польського війська. Так, наприклад, Я.Длугош згадує, як 9 липня того самого 1410 року, польський король, розгорнувши знамено, виголосив молитву – звернення до Бога так, що вона розчулила більшу частину війська, а вельможі й князі також проявили набожність і підняли знамена, і все військо тоді голосно заспівало пісню «Богородиця». З «Історії» Я.Длугоша дізнаємося, що ця пісня, яка виникла ще, очевидно, в XIII ст., стала військовим гімном.

Як же Длугош змалював саму битву? Здається, що історик бачив цю битву на власні очі: і ту долину, що розділяла два війська, і ті шість високих дубів, з яких люди спостерігали натиск ворога, а також чув, як хрестоносці двічі ударили з гармат і з голосним криком даремно прагнули поламати польські шерехи. Зображення зіткнення поляків і хрестоносців – найсильніше місце в

книзі. Складається враження напруженості військ, що «з лютою жорстокістю тиснули одне одного і не відступали ні на крок від завойованих позицій... Від ударів списів, дзвону зброї, брязкоту мечей піднявся такий неймовірний шум, що його було чути на кілька миль. Муж натискав на мужа, троцилася з тріском зброя, в обличчя потрапляли стріли... Ніхто не рухався з місця...»

Я.Длугош дає загальну картину битви, не виділяючи окремих сцен чи героїв. Тим більш цінно, що автор «Грюнвальдської битви» розповідає про героїзм смоленських витязів, які не здригнулися перед натиском ворога і вистояли.

Я.Длугош не може сказати, скільки було убитих, але в кількох словах змальовує таку страшну картину полів Танненберга та Грюнвальда, що вона вражає сильніше, ніж коли б він назвав тільки цифру загиблих. «На кілька миль дорога була устелена трупами, а земля розм'якла від крові, в повітрі чулися крики і стогони помираючих».

«Грюнвальдська битва» Яна Длугоша мала велике значення для наступних письменників і поетів. Через сто років після цієї битви була написана польська пісня про поразку хрестоносців. Грюнвальдську битву оспівав латиною Ян із Вісліци (XVI ст.) в своїй поемі «Wojna pruska» (1516 р.), польський переклад Владислава Сирокомлі. Про Грюнвальдську битву написав поему «Владислав Ягелло» Юліан Немцевич. За першооснову він узяв твір Я.Длугоша. На Я.Длугоша спирались у своїх творах Ю.Словацький («Завіша Чорний»), І.Крашевський («Хрестоносці»), Г.Сенкевич («Хрестоносці») та інші. Боротьбу поляків і литовців з хрестоносцями оспівав у своїх чудових поемах А.Міцкевич («Гражина», «Конрад Валелнрод»). «Грюнвальдська епопея не знає ніякої давності, історичний процес продовжується і тепер...», – писала М.Конопницька в своїй статті про роман «Хрестоносці» Г.Сенкевича.

Книга Я.Длугоша і в наші часи має не лише пізнавальне, а й виховне значення.

Література

1. Длугош Я. Грюнвальдская битва. – М. – Л., 1962.
2. Макаров А. Світ українського барокко. – К., 1994.
3. Разумовская Л.В. Ян Длугош и Грюнвальдская битва // Длугош Я. Грюнвальдская битва. – М.-Л., 1962. – С. 158–189.
4. Długosz J. Bitwa Grunwaldska (z historii Polski). Wydanie drugie rozszerzone. Biblioteka Narodowa, serja I, №31. – Kraków, 1925.
5. Dąbrowski J. Wstęp do wydania // Jan Długosz. Bitwa Grunwaldska (z historii Polski). Wydanie drugie rozszerzone. Biblioteka narodowa, serja I, №31. – Kraków, 1925.
6. Konopnicka M. O «Krzyżakach» // «Biblioteka warszawska». Т. IV, zeszyt I. – Warszawa, 1900.